

NHÂN VẬT NGƯỜI TRÍ THỨC ĐỌC SÁCH TRONG THƠ NGUYỄN TRÃI

TRẦN THỊ NHUNG * - LƯƠNG THỊ HẢI VÂN **

Tóm tắt: Trên cơ sở liệu thơ Nguyễn Trãi, bài báo khảo sát, thống kê, phân tích làm sáng tỏ nhân vật người trí thức đọc sách trong thơ Nguyễn Trãi. Kết quả nghiên cứu cho thấy, trong các sáng tác thơ của Nguyễn Trãi thường xuyên xuất hiện nhân vật người trí thức đọc sách. Đọc sách trở thành một thói quen không thể thiếu trong cuộc sống hằng ngày của người trí thức trong thơ ông. Nghiên cứu này góp phần khẳng định đọc sách rất được đề cao trong quan niệm của Nguyễn Trãi. Đồng thời cũng góp phần giúp người đọc có thêm một cách nhìn về hình tượng người trí thức trong thơ của tác giả nổi tiếng này. Trong bối cảnh hiện đại, khi văn hóa đọc cần được phát triển, việc nghiên cứu người trí thức đọc sách trong thơ Nguyễn Trãi sẽ góp phần tôn vinh văn hóa đọc, khích lệ thế hệ trẻ rèn luyện thói quen đọc sách.

Từ khóa: Đọc sách, Nguyễn Trãi, văn học trung đại, trí thức, truyền thống.

Abstract: On the basis of documents about Nguyen Trai's poetry, the article surveys, analyzes and clarifies the intellectual characters reading books in Nguyen Trai's poetry. The study results show that the intellectual characters often appear in Nguyen Trai's poetry. Reading books becomes an indispensable habit in the daily life of intellectuals in his poetry. This study contributes to affirming that reading is highly appreciated in Nguyen Trai's concept, helping readers have a more perspective on the image of intellectuals in this famous author's poetry. In the modern

context, when reading culture needs to be developed, the study of intellectuals reading books in Nguyen Trai's poetry will contribute to honoring reading culture and encouraging the younger generation to practice reading habit.

Keywords: Reading books, Nguyen Trai, medieval literature, intellectuals, tradition.

1. Mở đầu

Nhân vật người trí thức là nhân vật xuất hiện sớm và khá thường xuyên trong văn học Việt Nam. Nhân vật người trí thức trong văn học chịu sự chi phối của chủ thể sáng tác và các yếu tố khác (quan niệm thẩm mỹ của thời đại, môi trường lịch sử, văn hóa, thể loại tác phẩm, lý tưởng thẩm mỹ, quan niệm nghệ thuật về con người, trình độ nghệ thuật của thời đại,...). Vì vậy, khi tìm hiểu nhân vật người trí thức trong tác phẩm văn học, chúng ta có cơ hội tiếp cận đời sống tâm hồn của chủ thể sáng tác cũng như một khía cạnh trong đời sống văn hóa đương thời. Nhân vật người trí thức có thể được thể hiện qua ngoại hình, ngôn ngữ, tâm lý, hoạt động, thói quen,...

Đọc sách là một trong những phương

* TS - Trường Đại học Sư phạm, Đại học Thái Nguyên; Email: nhungtt@tnue.edu.vn

** TS - Trường Đại học Sư phạm, Đại học Thái Nguyên

thức tìm kiếm tri thức phổ biến của con người. Theo Sangkaeo, thói quen đọc sách là “hành vi thể hiện sự thích đọc sách của mỗi cá nhân” [5, tr.2-8]. Shen cho rằng: “Thói quen đọc là tần suất, mức độ và những gì học sinh đọc” [8, tr.560]. Còn Sharma và Singh cho rằng: “Thói quen đọc được coi là một thuộc tính tâm lý của nhân cách một người” [7]. Đọc sách là thói quen có ảnh hưởng lớn nhất trong tất cả các thói quen của con người [6] và là cần thiết để phát triển trí tuệ lành mạnh [3, tr.14], là điều cần thiết trong suốt cuộc đời [9].

Trong lịch sử, các bậc vĩ nhân và trí thức tiêu biểu đều có thói quen đọc sách. Thơ văn Trung Hoa cổ xuất hiện không ít nhân vật người trí thức đọc sách, ví dụ như Nguyễn Tịch trong nhóm Trúc Lâm Thất Hiền nổi tiếng đời Ngụy Tấn, nhân vật trữ tình “Độc thư phá vạn quyền” trong thơ Đỗ Phủ,... Văn học Việt Nam trung đại cũng xuất hiện không ít hình tượng nhân vật người trí thức đọc sách. Trần Nho Thìn khẳng định, trong văn học trung đại Việt Nam xuất hiện một kiểu nhân vật “người trí thức đọc binh thư” [1, tr.315]. Ông cũng nhận định: “Nguyễn Trãi thường xuất hiện trong tư thế của người đọc binh thư... Sách, thư trở đi trở lại nhiều lần trong thơ Nguyễn Trãi” [1, tr.316]. Trong bài viết này, chúng tôi nghiên cứu nhân vật người trí thức trong thơ Nguyễn Trãi ở phương diện các loại sách được nói đến và sự gắn bó với sách vở của nhân vật người trí thức.

2. Người trí thức gắn bó với sách trong thơ Nguyễn Trãi

Trong các sáng tác của mình, Nguyễn Trãi đã nhắc nhiều về sách và việc đọc sách. Trong *Ức Trai thi tập*, nhân vật người trí thức xuất hiện 8 lần với hoạt động đọc sách, qua những từ ngữ trực tiếp như: “thư”, “độc thư”, “quyền”. Không ít lần

nhân vật xuất hiện trong mối quan hệ với sách qua các từ “kinh”, “giám”,... Các bài thơ mà nhân vật trữ tình xuất hiện cùng sách hoặc nhắc đến sách vở là: *Đề vân oa* (Đề am mây); *Tặng hữu nhân* (Tặng bạn); *Ngẫu thành* (Ngẫu nhiên thành thơ); *Ký hữu* (Gửi bạn); *Chu trung ngẫu thành* (Trong tuyền ngẫu nhiên làm thơ); *Đề Hà Hiệu úy “bach vân tư thân”* (Đề thơ “trông mây trắng nhớ cha mẹ” của Quan Hiệu úy họ Hà); *Thu nguyệt ngẫu thành* (Ngẫu nhiên làm đêm trăng thu); *Hạ quy Lam Sơn, kỳ nhị* (Mừng vua về Lam Sơn); *Thứ vận Hoàng môn Thị lang Nguyễn Cúc Pha hạ tân cư thành* (Họa vãn thơ của Hoàng môn Thị lang Nguyễn Cúc Pha mừng làm xong nhà mới); *Thiệu Châu Văn Hiến miếu* (Miếu Văn Hiến ở Thiệu Châu); *Đề Lư gia phá* (Đề vào gia phá họ Lư).

Còn trong *Quốc âm thi tập*, nhân vật người trí thức xuất hiện cùng sách tất cả là 15 lần, bên cạnh đó là các bài nhắc đến tên các loại sách nổi tiếng, gồm các bài: *Ngôn chí, bài 2*; *Ngôn chí, bài 5*; *Ngôn chí, bài 6*; *Ngôn chí, bài 9*; *Ngôn chí, bài 12*; *Ngôn chí, bài 17*; *Ngôn chí, bài 19*; *Thuật hưng, bài 10*; *Thuật hưng, bài 12*; *Thuật hưng, bài 13*; *Thuật hưng, bài 25*; *Tự thán, bài 5*; *Tự thán, bài 10*; *Tự thán, bài 14*; *Tự thán, bài 27*; *Tự thán, bài 33*; *Tự thán, bài 37*; *Tự thán, bài 41*; *Tức sự, bài 1*; *Tức sự, bài 3*; *Tức sự, bài 4*; *Bảo kính cảnh giới, bài 23*; *Bảo kính cảnh giới, bài 36*; *Bảo kính cảnh giới, bài 37*; *Bảo kính cảnh giới, bài 39*; *Bảo kính cảnh giới, bài 41*; *Bảo kính cảnh giới, bài 51*; *Bảo kính cảnh giới, bài 57*; *Mạn thuật, bài 9*; *Mạn thuật, bài 12*; *Tự thuật, bài 8*.

Qua nghiên cứu những bài thơ trên, chúng tôi nhận thấy, sách là người bạn luôn đồng hành cùng nhân vật người trí thức dù khi đang hành xử hay đã xuất xử, khi bận rộn cũng như lúc thanh nhàn. Ở bài *Chu*

trung ngẫu thành, chúng ta bắt gặp một vị tướng tham gia chiến trận với tư thế hào hùng, khí phách hăm hở và luôn mang theo sách bên mình:

Bội kiếm huê thư đâm khí thô.

(Đeo gương mang sách, khí phách hăm hở)

(*Chu trung ngẫu thành*)

Ở nhiều bài thơ khác, ta gặp người trí thức nhân dật làm bạn cùng sách, say mê nghiên cứu tri thức trong sách vở:

Phiến sách ngày xuân ngồi chấm câu.

(*Ngôn chí, bài 2*)

Thanh nhàn *án sách* hây đeo đai.

(*Ngôn chí, bài 5*)

Bạn cũ thiếu: Ôm đèn lẩn sách.

(*Ngôn chí, bài 12*)

Bạn cùng *phiến sách* tiếng đàn cầm.

(*Bảo kính cảnh giới, bài 23*)

Một yên, một sách, một con lều.

(*Bảo kính cảnh giới, bài 37*)

Với người trí thức trong thơ Nguyễn Trãi, đọc sách là con đường tìm ra lẽ sống, tìm ra lý tưởng, hoài bão của mình. Ở bài *Ngẫu hành*, nhân vật tự bạch đã đọc sách của cha để lại, thể hiện một người con ý thức về sự tiếp nối lý tưởng sống của cha:

Kết ốc hoa biên độc phụ thư.

(Làm nhà lá bên hoa, đọc sách của cha để lại)

(*Ngẫu thành* - Ngẫu nhiên thành thơ)

Ở bài *Hạ quy Lam Sơn, kỳ nhị*, nhân vật nói đến chuyện đọc binh thư khi ở Lam Sơn để hiểu hơn về lý tưởng vì dân:

Ức tích Lam Sơn ngoạn võ kinh.

Đương thời chí dĩ tại thương sinh.

(Nhớ khi xưa đọc binh thư ở Lam Sơn,

Chí lúc ấy đã nghĩ đến dân đen con đỏ rồi).

(*Hạ quy Lam Sơn, kỳ nhị* - Mừng vua về Lam Sơn)

Ở một bài thơ khác, ông coi việc đọc sách là phương thức để hiểu về đạo nghĩa của thánh hiền:

Độc sách thì xem thấy thánh hiền.

(*Tự thán, bài 33*)

Trong thơ Nguyễn Trãi, người trí thức nhờ đọc sách mà ngộ ra được những bài học cuộc sống, lòng nhẹ nhàng thanh thản:

Độc bãi quần thư vô cá sự.

(Đọc xong các sách, chẳng có việc gì đáng bận lòng)

(*Thu nguyệt ngẫu thành* - Ngẫu nhiên làm đêm trăng thu)

Chỉ với một câu thơ ngắn đã có thể giúp người đọc hình dung về nhân vật người trí thức. Ông đọc nhiều sách (quần thư) và nhờ đọc sách mà cảm thấy nhẹ nhàng và thanh thản, chẳng còn bận lòng việc đời (vô cá sự).

Có thể nói, người trí thức trong thơ Nguyễn Trãi đã dành khá nhiều thời gian cho việc đọc sách và nghiên cứu sách vở. Với nhân vật này, sách không chỉ là người bạn trong suốt cuộc đời mà còn là người thầy giúp tìm ra lẽ sống, lý tưởng và hoài bão. Sách cũng giúp ông ngộ ra chân lý để sống bình an, thanh thản hơn trước bao biến động. Qua đây có thể thấy, nhân vật người trí thức trong thơ Nguyễn Trãi rất đề cao việc đọc sách và có thói quen đọc sách. Chúng ta cũng thấy điều này ở tác phẩm của một số tác giả văn học Việt Nam trung đại khác như Nguyễn Bình Khiêm, Lê Thánh Tông, Nguyễn Du, Minh Mệnh,...

3. Phạm vi đọc của nhân vật người trí thức trong thơ Nguyễn Trãi

Nguyễn Trãi vốn là một trong những nhà văn hóa đọc rất nhiều, tìm hiểu sâu, kỹ, am hiểu nhiều vấn đề trong xã hội, từ đó ông vận dụng những thứ đọc được vào thực tế

cuộc sống, đặc biệt là trong các sáng tác của mình. Thú vui đọc sách, nghiên cứu sách vở là một công việc, một thú vui chủ yếu trong lúc nhàn rỗi của Nguyễn Trãi. Tuy trong các tác phẩm của mình, Nguyễn Trãi không viết rõ đã đọc những loại sách vở, tài liệu nào, nhưng qua thống kê, tìm hiểu, phân tích thì ta có thể nhận ra rằng người trí thức trong thơ ông đọc rất nhiều, rất rộng: tứ thư, ngũ kinh, sách sử và nhiều loại tài liệu khác.

Người trí thức trong thơ Nguyễn Trãi đọc “thi thư” (*Kinh thi, Kinh thư*) - hai bộ trong *Ngũ kinh* của Trung Hoa. Hai bộ sách này xuất hiện nhiều lần trong thơ Nguyễn Trãi:

Thi thư thực ấy báu ngàn đời.

(*Ngôn chí, bài 9*)

Quyển ***thi thư*** những màng quen mặt.

(*Tự thán, bài 14*)

Hai quyển ***thi thư*** ấy báu chôn.

(*Tự thán, bài 41*)

Nhân vật người trí thức cũng từng nhắc đến *Huyền kinh* (sách của Dương Hùng đời Hán ở Trung Quốc):

Nang thư duy hữu thảo ***Huyền kinh***.

(Sách trong túi chỉ có quyển kinh Thái Huyền)

(*Thư vận Hoàng môn Thị lang Nguyễn Cúc Pha hạ tân cư thành*)

Ông đọc võ kinh:

Ức tích *Lam Sơn* ngoạn ***võ kinh***,

Đương thời chí dĩ tại thương sinh.

(*Hạ quy Lam Sơn, II*)

(Nhớ khi xưa ở *Lam Sơn* đọc sách binh pháp,
Bấy giờ chỉ đã hướng về dân đen).

(*Mừng vua về Lam Sơn, II*)

Người trí thức ấy còn đọc *Lục kinh* - các trứ tác của Nho gia:

Thuyền mọn không đưa bẻ ***lục kinh***.

(*Ngôn chí, bài 6*)

Hay đọc *Chu Dịch, Hi kinh, Hi Dịch* (kinh Dịch):

Ngày nhàn mở quyển xem ***Chu Dịch***.

(*Ngôn chí, bài 19*)

Nha tiêm tiếng động án ***Chu Dịch***.

(*Tự thuật, bài 8*)

Song mai hoa điểm quyển ***Hi kinh***.

(*Tự thán, bài 37*)

Thư trai vắng vẻ cảnh ngày trường,

Một quyển ***Hi kinh***, *một triện hương.*

(*Tức sự, bài 3*)

Chặt vàng chẳng nhớ câu ***Hi Dịch***.

(*Bảo kính cảnh giới, bài 51*)

Trong các sáng tác của Nguyễn Trãi, nhân vật người trí thức nhắc đến rất nhiều những vị tướng tài giỏi, các nhà thơ nổi danh, các triều đại lớn, nổi tiếng của Việt Nam cũng như ở Trung Hoa:

Đỗ Lão hà tăng vong *Vị Bắc*,

Quản Ninh dọ tự khách *Liêu Đông*.

(*Ký hữu*)

(*Đỗ Phủ* có bao giờ quên *Vị Bắc*,

Quản Ninh còn làm khách đất *Liêu Đông*).

(*Gửi bạn*)

Lâm tuyền thanh vắng bạn ***Sào, Hứa***,

Lễ nhạc nhàn chơi đạo ***Khổng, Chu***.

(*Ngôn chí, bài 14*)

Nào đâu là chẳng đất ***Đường Nghiêu***.

(*Mạn thuật, bài 2*)

Bên cạnh đó, các địa danh nổi tiếng cũng xuất hiện rất nhiều trong hành trình của nhân vật người trí thức, đó là: Vân Đồn, Bạch Đằng, Thái Thạch, Tiêu Tương, Trương Kỳ, Vị Dương, Vương Thúc, Linh Quân, Văn Chính, Đường Nghiêu, Vương Tạ, Tương Như, Vương Chát, Bá Di, Tây Thi, Thiếu Công, Thái Chân,... Rồi Tùng Lâm, Long

Vĩ, Phú Xuân, Linh Phố, Côn Sơn, Yên Sơn,
La Phù, Hán Sở, Thương Chu,...

*Lộ nhập **Vân Đồn** san phục san.*

(Đường vào Vân Đồn, núi lại núi)

(*Vân Đồn*)

*Kinh khởi ngâm phàm quá **Bạch Đằng**.*

(*Bạch Đằng hải khẩu*)

(Nhẹ giương cánh buồm thơ qua sông
Bạch Đằng)

(*Cửa biển bạch Đằng*)

*Ngàn nọ so miền **Thái Thạch**,*

*Làng kia mở cảnh **Tiêu Tương**.*

(*Trần tình, bài 6*)

Qua đây, có thể hình dung nhân vật người trí thức trong thơ Nguyễn Trãi đọc nhiều cuốn sách kinh điển, các tác phẩm văn học, lịch sử, địa lý. Ông am hiểu rất nhiều về các triều đại trong nước cũng như các triều đại của Trung Quốc, ông biết nhiều các nhân vật nổi tiếng trong lịch sử cũng như các tác giả văn học. Các khu vực địa lý cũng được ông nhắc đến rất nhiều trong các sáng tác của mình, không chỉ các địa danh ở nước ta mà còn rất nhiều địa danh ở Trung Hoa.

4. Kết luận

Qua phân tích thơ Nguyễn Trãi ta nhận thấy, nhân vật người trí thức trong thơ ông dành nhiều thời gian vào việc đọc sách. Đọc sách đã trở thành một hoạt động trở đi trở lại nhiều lần trong cả thơ chữ Hán và chữ Nôm. Người trí thức trong thơ Nguyễn Trãi coi sách là người thầy, người bạn trong nhiều chặng đường của ông. Sách giúp nhân vật bình an, thanh thản, đồng thời cũng giúp ông tìm được lẽ sống, lý tưởng, hoài bão vì dân vì nước. Nhân vật người trí thức trong thơ Nguyễn Trãi đọc sách thuộc nhiều lĩnh vực và nói đến nhiều tri thức có

được từ việc đọc sách. Qua nghiên cứu chúng tôi nhận thấy, đọc sách là một trong những vẻ đẹp của nhân vật người trí thức trong văn học trung đại Việt Nam nói chung và trong thơ Nguyễn Trãi nói riêng. Trong xã hội ngày nay, việc đọc sách và vận dụng những tri thức trong sách vào cuộc sống vẫn là một trong những con đường lĩnh hội tri thức đúng đắn. Chúng ta có thể từ hình tượng người trí thức đọc sách trong thơ Nguyễn Trãi tìm được những nét đẹp của người trí thức thời trung đại.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1] Trần Nho Thìn, *Phương pháp tiếp cận văn hóa trong nghiên cứu giảng dạy văn học*, Nxb. Giáo dục Việt Nam, Hà Nội, 2018.
- [2] Nguyễn Trãi, *Nguyễn Trãi Toàn tập*, Nxb. Khoa học xã hội, Hà Nội, 1979.
- [3] Chettri, K., Rout, S. K., "Reading Habits - An Overview", *IOSR Journal Of Humanities And Social Science (IOSR-JHSS)*, Vol.14, Issue 6, pp.13-17, 2013.
- [4] Konan, N., "Reading habits of elementary school managers", *Educational Administration: Theory and Practice*, Vol.19(1), pp.31-59, 2013.
- [5] Sangkao, S., "Reading habit promotion in ASEAN libraries", in *Proceedings of 65th IFLA Council and General Conference*, Bangkok, 1999.
- [6] Sehar, N., Ghaffar, A., "Reading Habits Among Undergraduate Students of NED University of Engineering and Technology, Karachi, Pakistan: A Pilot Study", *Library Philosophy and Practice (e-journal)*, 2018.
- [7] Sharma, A. K., & Singh, S. P., "Reading habits of faculty members in natural sciences: A case study of the University of Delhi", *Annals of Library and Information Studies*, Vol.52, pp.119-123, 2005.
- [8] Shen, L., "Computer Technology and Students' Reading Habits", *Chia-nan Annual Bulletin*, Vol.32, pp.559-572, 2006.
- [9] Şahin, A., "A study on primary education 6th 7th and 8th grade students reading habits according to their socio-economic status", *Mersin University Journal of Education Faculty*, Vol.5 (2), pp.215-232, 2009.